

Nowe badania w zakresie dialektologii ukraińskiej

HLIBČUK NATALIJA, KOSTIV OKSANA, 2023, *Ukrajins'ka dialektolohija*, L'viv: LA «Piramida», s. 552 [ГЛІБЧУК НАТАЛІЯ, КОСТИВ ОКСАНА, 2023, *Українська діалектологія*, Львів: ЛА «Піраміда», с. 552], ISBN 978-966-441-768-3.

Mirosław Jankowiak

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva / Institute of the Lithuanian Language, Vilnius, Lithuania
E-mail: mirosław.jankowiak@lki.lt
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6212-1463>

Streszczenie. Prezentowana książka autorstwa Natalii Hlibčuk i Oksany Kostiv pt. *Ukrajins'ka dialektolohija* [Dialektologia ukraińska, 2023] jest pierwszym podręcznikiem dla studentów filologii ukraińskiej, który ukazał się po 1991 roku. Dialektologia ukraińska choć ma bogatą oraz długą historię i może poszczycić się wieloma ważnymi pracami w tym zakresie, w swoich dziejach doczekała się zaledwie kilku podręczników do dialektologii ukraińskiej. Recenzowana publikacja jest zatem bardzo ważną książką dla językoznawstwa ukrainistycznego. Autorki zastosowały klasyczną strukturę, typową dla tego typu publikacji, uzupełniając ją o wyniki najnowszych badań terenowych nad gwarami ukraińskimi.

Słowa kluczowe: ukraińska dialektologia, dialekty ukraińskie, gwary ukraińskie, podręczniki akademickie, lingwistyka lwowska.

A New Study in the Field of Ukrainian Dialectology

Abstract. The presented book entitled *Ukrajins'ka dialektolohija* [Ukrainian dialectology, 2023] by Natalia Hlibčuk and Oksana Kostiv is the first textbook for students of Ukrainian philology published after 1991. Although Ukrainian dialectology has a rich and long history and can boast many important works in this field, in its history it has had only a few textbooks on Ukrainian dialectology. The reviewed publication is therefore a very important book for Ukrainian linguistics. The authors have used a classic structure, typical for this type of publication, supplementing it with the results of the latest field research on Ukrainian dialects.

Keywords: Ukrainian dialectology, Ukrainian dialects, Ukrainian subdialects, Academic textbooks, Lviv linguistics

Nauji tyrimai ukrainiečių (ukrainų) dialektologijos srityje

Santrauka. Pristatoma Natalijos Hlibčuk ir Oksanos Kostiv knyga *Ukrajins'ka dialektolohija* [Ukrainų dialektologija, 2023] yra pirmasis vadovėlis, skirtas ukrainiečių filologijos studentams, išleistas po

Received: 2024-12-02. Accepted: 2024-12-15

Copyright © 2024 Mirosław Jankowiak. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

1991 metų. Deja, turinti ilgas ir turtingas tradicijas, ukrainiečių dialektologija, nors ir gali pasigirti daugybe svarbių leidinių, per visą savo istoriją sulaukė tik kelių šios srities vadovėlių. Todėl recenzuojama knyga yra labai svarbi ukrainiečių kalbotyrai. Autoriai panaudojo klasikinę, būdingą tokio tipo leidiniams struktūrą, papildydami ją naujausių ukrainiečių tarmių tyrimų rezultatais.

Reikšminiai žodžiai: ukrainiečių dialektologija, ukrainiečių tarmės, ukrainiečių šnektos, akademiniai vadovėliai, Lvivo kalbotyra.



Tematem niniejszej recenzji jest wydana w 2023 r. książka pt. *Dialektologia ukraińska* (ukr. Українська діалектологія), będąca podręcznikiem dla studentów. Autorkami są Natalia Hlibczuk (Наталія Глібчук) oraz Oksana Kostiv (Оксана Костів), pracowniczki Katedry Języka Ukraińskiego Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Publikacja została przygotowana z myślą o prowadzeniu zajęć z dialektologii ukraińskiej dla studentów uniwersytetu, co odzwierciedla się wyraźnie w strukturze książki, liczącej aż 552 strony.

Zainteresowanie naukowców dialektami języków wschodniosłowiańskich ma długą tradycję i odnosi się nie tyl-

ko do ośrodków akademickich i naukowych w Białorusi, Rosji czy Ukrainie, ale także w innych krajach (np. Polska, Czechy, Niemcy, USA). Szczególnie bogata jest tutaj literatura dotycząca dialektów i gwar rosyjskich. Można wymienić m.in. takie podręczniki, jak *Russkaja dialektologija* pod red. Leonida Kasatkina (Леонид Касаткин) [Kasatkin 2005], czy *Russkaja dialektologija* pod redakcją Władimira Kolesowa (Владимир Колесов) [Kolesov 2006]. O wiele skromniejsza w tym względzie jest dialektologia białoruska. W latach dwutysięcznych wyszły dwa podręczniki – jeden w Instytucie Językoznawstwa NANB autorstwa Aliaksandra Krywickiego (Аляксандр Крывіцкі): *Dyialektalohija belaruskaj movy* [Kryvicki 2003], a drugi w Warszawie autorstwa Niny Barszczewskiej i Mirosława Jankowiaka: *Dialektologia białoruska* [Barszczewska, Jankowiak 2012].

Dialektologia ukraińska ma bogatą historię i liczne osiągnięcia, sięgającą od połowy wieku XIX. Duże zasługi mają nie tylko badacze ukraińscy (z Kijowa, Lwowa, Łucka, Czerkas, czy Użhorodu), ale i ośrodków zagranicznych, np. polskich (Warszawa, Lublin, Kraków), czeskich (Praga), słowackich (Pre-

szów), niemieckich (Monachium). Pomimo ogromnego dorobku w tym zakresie liczba podręczników dla studentów nie jest aż tak wielka. Ze starszych podręczników można wymienić dwa: *Narysy z dialektolohii ukrajins'koj movy* Fedota Żyłki (Федот Жилко) [Żylko 1966] oraz *Ukrajins'ku dialektolohiju* Stepana Bezenki (Степан Безенко) [Bezenko 1980]. W 2011 r. ukazała się niewielka książka będąca skryptem dla studentów, licząca 156 stron, wraz z pytaniami, testami kontrolnym i kluczem z odpowiedziami: *Ukrajins'ka dialektolohija* [Serdeha, Saharovs'kij 2011]. Pozycja ta nie może być jednak traktowana na równi z wymienionymi powyżej trzema podręcznikami.

Ukazanie się podręcznika do dialektologii ukraińskiej w 2023 r. jest zatem bardzo ważnym wydarzeniem w ukraińskiej lingwistyce. W oparciu o najnowsze materiały z badań terenowych i publikacje ukraińskich filologów Autorki przygotowały publikację, która ukazuje współczesny stan ukraińskich gwar i dialektów. Recenzentami książki jest dwoje znanych i cenionych ukraińskich lingwistów – Pavło Hrycenko z Instytutu Języka Ukraińskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz Tetjana Jastremska z Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Krypjakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Obydwoje recenzenci pełnią funkcję dyrektorów w swoich instytutach, co niewątpliwie podnosi rangę i prestiż recenzowanej publikacji.

Prezentowana publikacja ma stosunkowo klasyczną strukturę i składa się z następujących części: Przedmowa, Dialektologia ukraińska jako dyscyplina lingwistyki, Historia dialektologicznego podziału języka ukraińskiego, następne rozdziały to charakterystyka poszczególnych dialektów i grup gwarowych. Ostatnia część książki traktuje o dialektologicznych osiągnięciach Katedry Języka Ukraińskiego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki.

Jak czytamy we wstępie, Autorki nazywają swoją książkę „kursem dialektologii ukraińskiej”, w którym student zapoznaje się m.in. z terminami, najnowszymi badaniami w tym zakresie, podziałem dialektów i gwar, strukturą – fonetyczną, morfologiczną, składniową – oraz z leksyką. Badaczki podkreślają także znaczenie aspektów arealnych oraz związanych z przejściowym czy zmieszanym charakterem gwar.

Rozdział pierwszy (s. 14–57) *Українська діалектологія як лінгвістична дисципліна* (Dialektologia ukraińska jak dyscyplina lingwistyki) składa się z 8 podrozdziałów: 1. Dialektologia ukraińska jak nauka, 2. Podstawowe pojęcia i terminy z dialektologii, 3. Język literacki i dialekty, 4. Związki dialektologii z innymi dyscyplinami, 5. Metody badań dialektologicznych. Zbieranie materiału dialektologicznego, 6. Transkrypcja fonetyczna, 7. Geografia lingwistyczna, Podstawowe terminy oraz 8. Atlasy dialektologiczne.

Zaprezentowany podział jest klasyczny, typowy dla wielu podręczników do dialektologii ukraińskiej, białoruskiej czy rosyjskiej. Szczególną uwagę warto zwrócić na trzy podrozdziały, tj. te poświęcone terminom z zakresu

dialektologii, metodom badań dialektologicznych oraz badaniom z zakresu geografii lingwistycznej. Z jednej strony Autorki stworzyły klasyczny opis, który stanowi typową, dobrą bazę dla studentów zapoznających się z zagadnieniami dialektologii ukraińskiej, z drugiej strony zastanawia brak wyjścia poza ramy klasycznej dialektologii i ograniczenie się tylko do ukraińskiego językoznawstwa. W przytoczonych podrozdziałach w zasadzie cała zacytowana literatura jest tylko autorstwa ukraińskich badaczy (i do tego wydana w granicach Ukrainy). O ile można jeszcze zrozumieć niecytowanie artykułów czy książek badaczy rosyjskich¹, o tyle całkowity brak publikacji, które ukazały się w Polsce, Czechach czy na Zachodzie, jest zastanawiający – odnosi się to przede wszystkim do metod badawczych oraz geografii lingwistycznej. Choć geografia lingwistyczna ma długą tradycję i wydawałoby się, że już odeszła do historii, to wielu naukowców do dzisiaj zajmuje się aspektami arealnymi, wykorzystując najnowsze europejskie i światowe osiągnięcia w zakresie dialektologii i dyscyplin bliskich dialektologii (por. litewskich badaczy, np.: Mikulėnienė, Meiliūnaitė 2014). Pewnym rozczarowaniem jest także brak informacji o najnowszych metodach badawczych (np. dotyczących przeprowadzania wywiadów), czy chociażby nowinkach technologicznych, które są już powszechnie używane przez wielu dialektologów podczas opracowywania zebranych materiałów (np. programy komputerowe PRAAT czy ELAN) i panujących trendach (np. korpusy gwarowe). Student otrzymuje wprawdzie dobrą, rzetelną informację, ale jakby zatrzymaną kilkadziesiąt lat temu.

Rozdział drugi (s. 58–85) poświęcony został historii podziału dialektów i gwar ukraińskich (Історія діалектного членування української мови). Składa się on z pięciu podrozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy współczesnej klasyfikacji gwar ukraińskich (na północne, południowo-zachodnie i południowo-wschodnie). W podrozdziale drugim Autorki opisały pierwsze teoretyczne podziały gwar ukraińskich, dokonane w przeszłości. Pierwszą taką próbą były prace Michaiły Maksymowycza (1838 r.), kolejne to podział Iwana Wasylewycza (1845) czy Jakiwa Holovac'koho (1848). Za twórcę dialektologii ukraińskiej uważany jest Kostuś Mychalczuk, któremu badaczki poświęciły trzeci podrozdział. K. Michalczuk jako pierwszy dokonał stosunkowo pełnego opisu gwar ukraińskich, z opisem cech fonetycznych i morfologicznych. Stworzył także pierwszą mapę dialektalną, dając tym samym początek ukraińskiej geografii lingwistycznej. Kolejna część rozdziału opisuje poglądy różnych badaczy na podział gwar ukraińskich w I połowie wieku XX. Wspomniano tutaj takich badaczy, jak Ahatanhela Kryms'koho, Iwana Zilyns'koho, czy Wsewłod Hancowa. Dalej Autorki przybliżają studentom klasyfikację gwar ukra-

¹ Po 2022 r. cytowanie publikacji rosyjskich i napisanych przez rosyjskich badaczy nie jest wprawdzie zabronione prawnie, ale przez wielu naukowców ukraińskich traktowane jest za nieakceptowalne lub co najmniej niemiłe widziane.

ieńskich w pracach lingwistów II połowy XX wieku – Fedota Żyłki, Stepana Bezenki, Iwana Matwijasa. Rozdział został wzbogacony o cztery kolorowe mapy wspomnianych powyżej lingwistów, które ukazują podział i zasięgi gwar ukraińskich. Autorki w pierwszym rozdziale nawiązywały do geografii lingwistycznej, dlatego też zamieszczenie map było dobrą decyzją. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, tak i tutaj badaczki ograniczyły się do wybranej literatury wydanej tylko w Ukrainie przez ukraińskich językoznawców.

Zasadniczą część publikacji stanowi charakterystyka poszczególnych dialektów i gwar języka ukraińskiego (rozdziały 3–20, s. 86–484), a kolejne niewielkie rozdziały poświęcone zostały każdemu z nich. Są to trzy dialekty i ich gwary. Pierwszy z nich to dialekt południowo-zachodni (південно-західне наріччя української мови) oraz jego gwary naddniestrzańskie (наддністрянський говір), gwary huculskie zwane też wschodniokarpackimi (гуцульський (східнокарпатський) говір), gwary pokucko-bukowińskie zwane też nadpruckimi (покутсько-буковинський (надпрутський) говір), gwary nadszańskie (надсянський (долівський) говір), gwary bojkowski (бойківський (північнокарпатський) говір), gwary łemkowskie (лемківський (західнокарпатський) говір), gwary zakarpacie (закарпатський (середньозакарпатський) говір), gwary podolskie (подільський говір) oraz gwary wołyńskie (волинський говір). Temu dialektowi i jego gwarom autorki poświęciły aż 270 stron charakterystyki. Kolejny opisany areał to dialekt północny czyli poleski (північне (поліське) наріччя). Tutaj badaczki scharakteryzowały gwary wschodniopoleskie nazywane także lewobrzeżno-poleskimi (східнополіський (лівобережнополіський) говір), gwary środkowopoleskie (середньополіський говір) i zachodniopoleskie nazywane również wołyńsko-poleskimi (західнополіський говір) – łącznie prawie 70 stron. Trzeci masyw to dialekt południowo-wschodni (південно-східне наріччя) z trzema grupami gwar: środkowonadnieprzańskimi (середньонадніпрянський говір), słobożańskimi (слобожанський говір) i stepowymi (степовий говір) – łącznie około 65 stron. Jak widać z powyższego, Autorki zdecydowanie szczegółowiej opisały dialekt południowo-zachodni, co wynika m.in. z faktu, że dzieli się on na wiele grup gwarowych i że Autorki zawodowo zajmują się przede wszystkim tym obszarem.

Struktura opisu każdego z dialektów i ich gwar jest podobna. Badaczki przybliżyły m.in. genezę powstania, badaczy poszczególnych gwar i dialektów, zasięg arealny oraz wybrane cechy: fonetyczne, morfologiczne, składniowe i wybrane elementy leksyki. Przy niektórych gwarach badaczki uzupełniły opis o dodatkowe aspekty, jak np. zarys historii Pokucia i Bukowiny czy wyjaśniły pochodzenie etnonimów Bojkowie czy Łemkowie. Jest to bardzo dobre i solidnie opracowane studium wiedzy dla studentów. Każdy areał został wzbogacony o kolorową mapkę.

Ta część publikacji została wzbogacona o literaturę ukraińskich badaczy publikujących na Zachodzie (np. w Nowym Jorku, Monachium czy Warszawie) oraz publikacje badaczy pochodzących z innych krajów (Karola Dejnę, Władysława Kuraszkiewicza, Michała Łesiowa czy Janusza Riegera). Wśród cytowanych pozycji zabrakło m.in. dialektologów czeskich i słowackich, którzy mają duże zasługi w badaniach gwar regionu szeroko rozumianego Zakarpacia (Rūženy Šiškovéj, Mikulaša Mušinki, Jozefa Hrušovskiego czy Michała Vašička) [zob. np. Šišková 2009; Šišková, Mušinka, Mušinka 2005; Vašiček 2020; 2020]. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na zacytowaną literaturę, bowiem Autorki wykorzystały aż kilkaset pozycji (!), co jest niewątpliwie zaletą recenzowanej pracy, tym bardziej publikacji, która jest podręcznikiem dla studentów. Niestety zabrakło korekty przed wydaniem książki – w pozycjach napisanych łącką jest wiele literówek (co najmniej kilkadziesiąt), powtarzających się kilkakrotnie przy tych samych nazwiskach i tytułach, czego przykładem są m.in.: nazwisko polskiego lingwisty Janusza Riegera, kilkunkrotnie zapisywanego jako „Riger”, słowo *zachód* zapisywane jako *zahód* (kilkunkrotnie) czy *Warshawa* zamiast *Warszawa* (kilkunkrotnie).

Dobrym uzupełnieniem podręcznika byłaby charakterystyka gwar ukraińskich, funkcjonujących poza granicami współczesnej Ukrainy – w Polsce, na Słowacji, Rumunii i na terenie Federacji Rosyjskiej. Autorki w swojej publikacji wskazują na funkcjonowanie gwar ukraińskich poza granicami współczesnej Ukrainy, jednak nie charakteryzują ich szerzej. Przykładem są np. gwary nadszańskie – badaczki opisują przemiany tych gwar związane z wysiedleniami ludności na wschód Ukraińskiej SRR i zachód i północ Polski po II wojnie światowej. Przy opisach mających charakter historyczny dochodzi niekiedy do skrótów myślowych, co może prowadzić do nieodpowiedniego rozumienia sytuacji polityczno-historycznej przez studentów. Np. na s. 197 czytamy: “Станом на 1939 р. надсянські говірки були поширені на території двох держав: Польщі та УРСР”. Do września 1939 cały obszar występowania gwar nadszańskich wchodził w skład II Rzeczypospolitej (a nie Polski i ZSRR), a po wrześniu 1939, w związku z agresją ZSRR na Polskę, ziemie te zostały włączone do Ukraińskiej SRR a ta część Polski została podzielona pomiędzy ZSRR a Generalne Gubernatorstwo (zarządzanie przez Niemców), państwo polskie nie istniało zatem formalnie.

O zasięgu gwar ukraińskich poza terytorium Ukrainy Autorki piszą i przy charakterystyce narzeczy bojkowskich (Polska), łemkowskich (Polska, Słowacja) oraz zakarpackich (Słowacja, Rumunia). Przy gwarach łemkowskich badaczki szerzej opisały historię badań tych narzeczy. Poza publikacjami dialektologów ukraińskich znalazło się kilka pozycji autorstwa polskich lingwistów, tylko jedna pozycja badaczy czeskich i zupełny brak cytowania badaczy z ośrodków słowackich.

Dialektowi północnemu (poleskiemu) Autorki poświęciły o wiele mniej miejsca. Jest to jeden z ciekawszych areałów, rozmieszczony na pograniczu białorusko-polsko-ukraińskim. Obszarowi temu polscy i białoruscy lingwiści poświęcili wiele uwagi – z polskich lingwistów wspomniano tylko trzech badaczy, z białoruskich nikogo. Brak cytowania białoruskich dialektologów zauważalny jest także przy charakterystyce gwar wschodniopoleskich, jak i środkowopoleskich. Autorki podały także areał funkcjonowania dialektu południowo-wschodniego, w tym na obszarze współczesnej Federacji Rosyjskiej. Niestety, poza krótkim rysem historycznym, nie dowiadujemy się nic więcej o tym dużym obszarze występowania gwar ukraińskich na obszarze Rosji. Szkoda, bo jest to nie tylko ogromny areał, ale też niezmiernie ciekawy pod względem formowania się gwar.

Ciekawym dodatkiem są kody QR, które odsyłają czytelnika do nagrań przykładów mowy respondentów z poszczególnych regionów Ukrainy (zamieszczonych na Youtube). Student może nie tylko usłyszeć realne brzmienie gwar z różnych miejscowości, ale też zobaczyć samych respondentów. Przy ewentualnym kolejnym wydaniu podręcznika, dobrym dodatkiem byłoby zamieszczenie tekstów gwarowych, aby czytelnik poza nagraniem miał także rozpisane wywiady zamieszczone na youtube.

Publikację zamyka rozdział z dialektologicznych badań w Katedrze Języka Ukraińskiego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki (s. 485–549). Autorki przybliżyły prace z zakresu badań narzeczy ukraińskich, poczynając od XIX wieku, okresu międzywojennego, czasów powojennych po czasy współczesne. Jest to ważny i interesujący fragment recenzowanej publikacji, ukazujący bogatą tradycję badań lingwistycznych, w tym dialektologicznych we Lwowie. Niestety i tutaj Autorki zastosowały skrót myślowy. Na kilkunastu stronach trudno się dowiedzieć, że do I wojny światowej był to uniwersytet działający w ramach państwa austro-węgierskiego (noszący nazwę Uniwersytetu Franciszkańskiego a nie Uniwersytetu Lwowskiego), a w latach 1919–1939 funkcjonujący w strukturach Polski (z nazwą Uniwersytet Jana Kazimierza a nie Uniwersytet Lwowski). Badaczki konsekwentnie stosują nazwę „Uniwersytet lwowski” pisany wielką literą, czyli traktowany jako nazwa oficjalna, np.: 1848 p. [...] *професор Львівського університету* (s. 486), czy: *У 1922–1923 рр. на гуманітарному відділенні Львівського університету* – s. 488). Student zapoznający się z tym materiałem może odnieść wrażenie, że od zawsze był to ukraiński uniwersytet o nazwie Uniwersytet Lwowski, a nie uczelnia, która wielokrotnie zmieniała przynależność państwową i nazwę.

Recenzowana pozycja jest niewątpliwie wartościową publikacją z kilku powodów. Jest to w zasadzie, nie licząc pomniejszych publikacji, trzeci tej rangi podręcznik do dialektologii ukraińskiej (po książkach F. Żyłki z 1966 r. i S. Bezenki z 1980 r.), liczący aż 552 strony. Autorki wykorzystały najnowsze

materiały z badań terenowych (w tym nagrania audio dostępne czytelnikowi za pomocą kodów QR) i bardzo bogatą literaturę, w tym wiele pozycji z nowszej literatury. Na potrzeby zajęć dla studentów z zakresu dialektologii ukraińskiej jest to bezsprzecznie dobrze opracowana publikacja, zawierająca szeroką wiedzę o gwarach ukraińskich (historia badań, areal występowania, charakterystyka najważniejszych cech fonetycznych, morfologicznych, składniowych oraz leksyki). Słowa krytyki odnoszą się w zasadzie do czterech zagadnień: 1. braku szczegółowej redakcji książki (por. dziesiątki błędów w literaturze zapisanej łacinką), 2. skromnego lub zerowego wykorzystania literatury polskich, czeskich czy zachodnich badaczy, 3. przekazania studentom dobrej, klasycznej wiedzy, ale jednak pozbawionej najnowszych badań z zakresu terminologii, badań arealnych czy metodologii przeprowadzania wywiadów i opracowywania materiałów. Czwarta uwaga odnosi się do kwestii historyczno-politycznych, tj. doprecyzowania pewnych aspektów, aby uniknąć nieporozumień w rozumieniu pewnych wątków historyczno-politycznych. Wszystkie te elementy można łatwo poprawić i zmienić niewielkim nakładem sił przy opracowywaniu kolejnych wydań recenzowanego podręcznika.

Bibliografia

BARSZCZEWSKA, N., JANKOWIAK, M., 2012. *Dialektologia białoruska*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN / SOW.

BEZENKO, S. P., 1980. *Ukrajins'ka dialektolohija*. Kyjiv: Vyšča škola. [БЕЗЕНКО, С. П., 1980. *Українська діалектологія*. Київ: Вища школа].

KASATKIN, L. L., 2005. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Academia. [КАСАТКИН, Л. Л., 2005. *Русская диалектология*. Москва: Академия].

KOLESOV, V. V. (red.), 2006. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Drofa. [КОЛЕСОВ, В. В., 2006. *Русская диалектология*. Москва: Дрофа].

KRYVICKI, A. A., 2003. *Dyjalektalohija belaruskaj movy*. Minsk: Vyšejšaja škola. [КРЫВИЦКІ, А. А., 2003. *Дыялекталогія беларускай мовы*. Мінск: Вышэйшая школа].

MIKULĖNIENĖ, D., MEILIŪNAITĖ, V., 2014. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistikos ir sociolingvistikos tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

SERDEHA, R. L., SAHAROVSKYJ, A. A., 2011. *Ukrajins'ka dialektolohija*. Charkiv: Charkivs'kyj nacional'nyj universitet imeni V. N. Karazina. [СЕРДЕГА, Р. Л., САГАРОВСЬКИЙ, А. А., 2011. *Українська діалектологія*. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна].

ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., MUŠINKA, A., 2005. *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957–1967*. Praha: Slovanský ústav AV ČR.

ŠIŠKOVÁ, R., 2009. *Areálová studie slovní zásoby ruských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*. Praha: Slovanský ústav AV ČR.

VAŠÍČEK, M., 2020. *Dynamika jihokarpatských nářečí*. Praha: Slovanský ústav AV ČR.

VAŠÍČEK, M., 2020. *Chrestomatie jihokarpatských nářečí*. Praha: Slovanský ústav AV ČR.

ŽYLKO, F., 1966. *Narysy z dialektolohii ukrajins'koj movy*. Kyjiv: Vydavnictvo Radjańska škola. [ЖИЛКО, Ф. Т., 1966. *Нариси з діалектології української мови*. Київ: Видавництво Радянська школа].